

A hollandiai magyar peregrináció emléke a térképeken

PLIHÁL KATALIN

A magyar kartográfia történeti kutatások látóterén kívül maradt számos hazánkat ábrázoló térkép közül mindenképpen figyelemre méltóak azok a mappák, amelyek a XVII. század második felében Hollandiában látták meg a napvilágot. A hazai térkép-történet értékelése szerint Magyarországról illetve Erdélyről kiadott térképek lényegileg változatlan tartalommal jelentek meg Gerard Mercator („Hungaria”, illetve „Transylvania”) címen ismertté vált munkáitól számítva egészen Johann Christoph Müllernek („Augustissimo Romanor Imperatori Iosephi I. Hungariae...”) címen 1709-ben közreadott mappájáig bezárólag (Joó I.–Raum F., 1990).

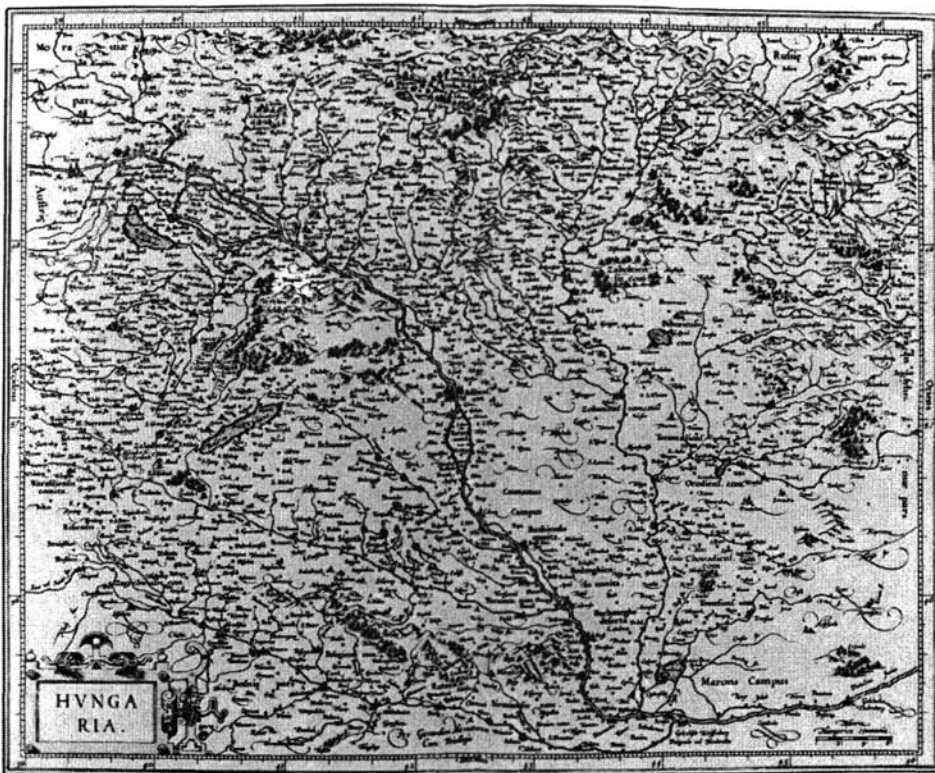
Való igaz, hogy Magyarországról és Erdélyről Mercator adott közre atlaszaiban először olyan térképeket, amelyeknek az adatai már nem egyetlen egy szerző munkáján alapultak. Mercator a számára elérhető források adatainak felhasználásával szerkesztette és rajzolta meg a szóban forgó mappákat is, azért azok pontosságában, hitelességében a kortársak és az utána következő nemzedékek térképkészítői és -kiadói hosszú ideig nem is kételkedtek. (1–2. kép)

Valóban ha engedünk a csábításnak, akkor a helyzetünk e kérdésben rendkívül „egyszerű”, ugyanis hazánkról a XVII. század második felében Hollandiában is közreadott térképeken a vázat képező vízrajz mercatori. Ám e látszólagos azonosság mögött eddig figyelemre sem méltatott különbségekre is bukkanhatunk, ahogy arról az alábbiak alapján mi magunk is könnyen meggyőződhetünk. Ugyanis a XVII. század második felétől kezdődően Magyarországról és az Erdélyi Fejedelemségről több olyan térkép is napvilágot látott, amelyek adatai a fenti sommás ítéletre alaposan rációfolnak.

Mi jellemzi e térképeket? Feltűnő bennük az, hogy egyszerre jelennek meg rajtuk a hosszú évtizedek alatt állandósult ábrázolási hagyományok és az olyan új változások, amelyekről esetenként csak alapos kutatások után szerezhetünk tudomást.

Honnan, illetve hogyan kerülhettek e változások Magyarországot illetve az Erdélyi Fejedelemséget bemutató térképekre? E kérdésekre szeretnénk választ adni e tanulmány keretében.

Magyarországról és Erdélyről a XVII. században nem készülhettek olyan térképeket, amelyek hitelesek lettek volna, ám az idegen nemzetbeli kiadók minden igyekezetükkel azon voltak, hogy a fenti század második felében is eleget tudjanak tenni az olvasóik új ismeretek iránti jogos elvárásainak. Az egymás munkáiból át- emelt/átvett adatok – elsősorban helynevek írásmódja – romolhatott, torzulhatott,

1. Mercator, G.: Hungaria. Duysburg. 1585
OSZK TA 167

a ma kutatójának éppen a fentiek segíthetnek legtöbbet az egyes térképiadások közötti kapcsolatok felderítésének tisztázásában. E művek segítségével megismerhetjük a térképszerkesztésben alkalmazott forrásfelhasználás és forráskritika XVII. századi hollandiai gyakorlatát is.

A térképi adatok hitelességét mindig nehéz volt ellenőrizni, s azért az újdonságok kritika nélküli átvétele gyakorta válhatott utóbb súlyos hibák forrásává is.

Először 1664-ben Bécsben látta meg a napvilágot Martin Stier hazánkról készített új térképe, amelynek a domborzatrajza valamint a helynévanyaga már számottevően különbözött a korábban megismert ábrázolásokétól. Igaz éppen a domborzatrajz újszerűsége vált utóbb számos zavar forrásává, mivel Martin Stier magas hegyekkel tette változatossá mind a Duna-Tisza-köze, mind a Tiszántúl területét (3. kép). Mivel hosszú időn keresztül új adatokhoz a nyugat-európai térképkészítők korábban nem juthattak, azért ezt az új domborzatábrázolást igen gyorsan átvették mappáikon.

Ugyanakkor azt is tapasztalhatjuk, hogy néhány térkép névanyagát olyan kifogástalan magyar helyesírású nevekkal gazdagították a készítők és a közreadók,

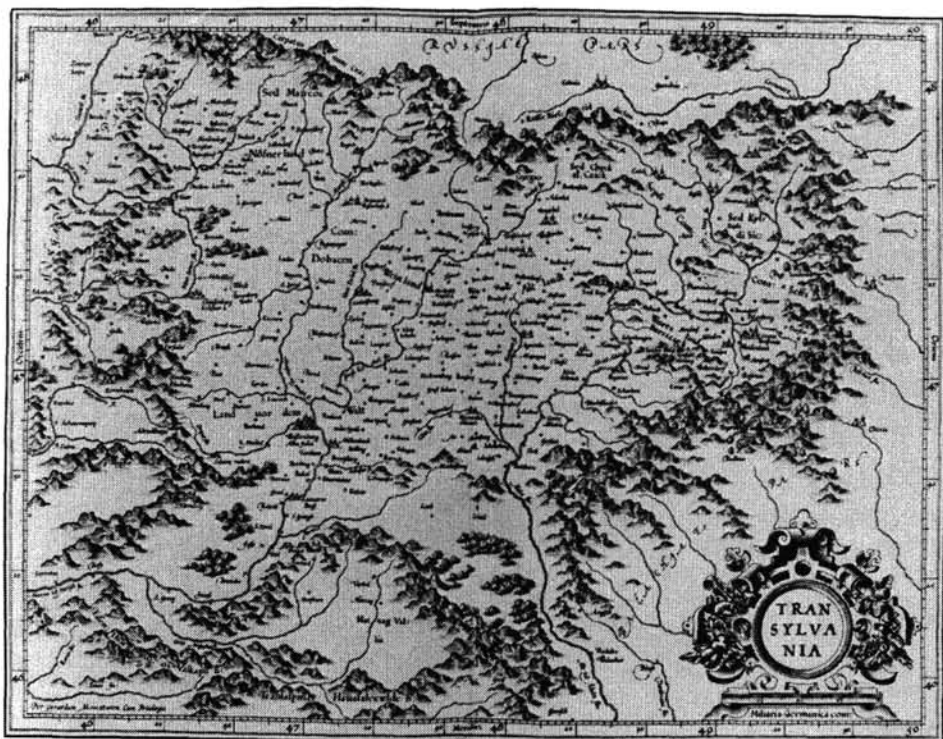
amelyek semmiképpen nem származhattak írásos forrásokból, csak olyan személyektől akik az érintett területeket igen jól ismerték és a magyar nyelv helyesírási szabályait alkalmazták.

Vajon honnan, kiktől származhattak ezek az új helynevek?

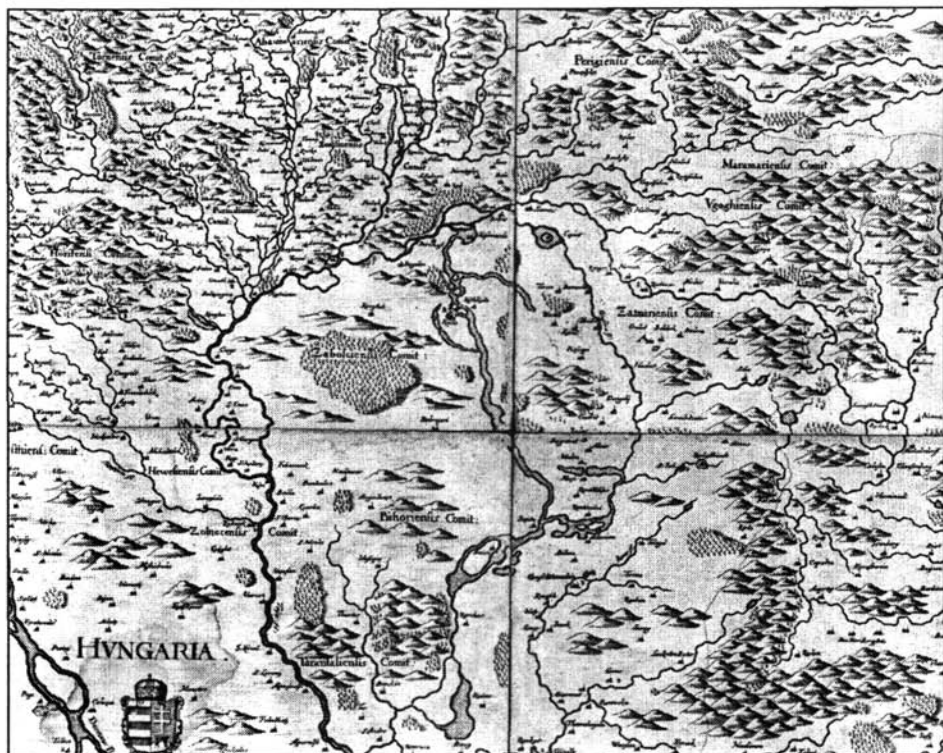
Úgy gondoljuk, hogy a fenti kiegészítéseket a holland térképkészítők írott források alapján ilyen jól aligha készíthették el. Akkor pedig felmerül a kérdés, hogy vajon kik működhettek közre az itt bemutatott térképek névanyagának bővítésében?

Kathona Géza (1979) gyűjtötte össze azoknak a diákoknak az adatait akik egykoron a különböző református iskolákból tanulmányaik befejeztével 1623 és 1711 között a különböző holland egyetemekre beiratkoztak. Ismeretei szerint 959 személy jutott el a királyi Magyarországról a különböző holland egyetemekre illetve főiskolákra. Az Erdélyi Fejedelemség területéről Tonk Sándor–Szabó Miklós (1993) tanulmányai nyomán szerezhethetünk ismerteket, hogy mely századokban milyen akadémiaikat látogattak az onnan külföldre utazó ifjak.

A magyarországi tanulmányaik bevégzésével legtöbb jeles diákunk valamely híres külföldi egyetemet igyekezett felkeresni Európában már a középkorban is. Az évszázadok folyamán az egyetemet járt értelmiségiek voltak a Nyugat- és Ke-

2. Mercator, G.: Transylvania. Duisburg. 1595
OSZK TA 4 503

3. Tiszántúl részlete Martin Stier térképéről
OSZK TA 359

let-Európa közötti szellemi kapcsolatok legfontosabb láncszemei (Waczulik M. 1984). Magyarország három részre szakadása után, valamint az új európai szellemi életet meghatározó vallási reformáció nyomán felsőbb tanulmányok folytatására a XVII. században is több száz hazánkbeli ifjú indult a különböző régi és újonnan alapított külföldi egyetemekre vagy akadémiákra. Ez volt a „peregrinatio academica”, azaz a külföldi egyetemjárás, ami nélkül a tudomány Johannes Honterus, Apáczai Csere János, Szenci Molnár Albert, Pósaaházi János stb. által elért csúcspontjai a hazai értelmiségiek számára megközelíthetetlenek maradtak volna (Waczulik M. 1984, Tonk S.–Szabó M. 1993). A katolikus vallásúak a fenti évszázadban is elsősorban az itáliai „alma mater”-ekben folytatták tanulmányaikat, míg a lutheránusok a különböző németországi egyetemeket keresték fel, a reformátusok viszont Hollandiába mentek legszívesebben, ahol az oktatás szintje rendkívül magas volt

Bár a XVII. század történelme is számos veszedelemtől volt terhes, a hazai iskolákban meg nem szerzhető tudás elérése több száz ifjút vonzott Hollandiába, emellett a tehetősebb, idegen országokat megismerni vágyó főurak gyermekei kíséretükkel gyakran megfordultak Amsterdam utcáin is. Ez utóbbit csak „peregrina-

tio” (= zarándoklat) néven említi a szakirodalom a zsoldtárfordító Szenczi Molnár Albert nyomán (Kovács J. L. 1993). Ő a „Dictionarium Latino–Ungaricum” című szótárában 1604-ben a következőket írta: peregrinatio „idegen nép között járás, szarándokság, szarándokjáras”

A holland felsőoktatás – összevetve Európa csaknem valamennyi hasonló intézményével –, újszerűsége révén a XVII. századra már nagy előnyre tett szert (Zumthor, P. 1985). A franekeri Burse, a groningeni Cubiculum Locandum, a harderwijji Fraterhuis falai között gyakran hangzott magyar szó (Nagy G. 1985). Igaz a teológia ott is központi helyet foglalt el, de még nem uralta az egész oktatást. Azok a tanulmányok, amelyekben a holland fakultások a leginkább tündököltek, a szellem legújabb diadalairól tanúskodtak. A hollandokban sokkal inkább megvolt a gyakorlati életben hasznosítható tudás megszerzésének hajlama, mint a különböző filozófiai problémák megoldásának kérdésével való foglalkozás iránti igény (Zumthor, P. 1985). Azért szinte elsőként törődtek például az optika, a meteorológia gyakorlatban is alkalmazható ismereteivel. A tanulmányok segítésére különböző gyűjteményeket hoztak létre, amelyek utóbb gyakran szolgáltak nagyhirű múzeumok alapjául is.

A külföldi tanulmányutak az érintettek számára mindenkor komoly anyagi terhet jelentettek, azért az ösztöndíjakról gyakorta egy-egy főúri pártfogó (Bethlen Gábor, Loránffy Zsuzsanna, hogy csak a leghíresebbeket említsük) vagy szabad királyi városok és mezővárosok polgárai (Debrecen, Pápa stb.) gondoskodtak (Hargittay E. 1981). A felmerülő anyagi terhek enyhítésére már az 1630. évi Pápaán megtartott zsinat lelkére kötötte az espereseknek, hogy a református egyházakban a külföldi tanítatások költségeinek fedezésére rendszeresen gyűjtést rendezzenek (Nagy G. 1985).

E peregrináció azaz modern zarándoklat szellemileg tevékeny, egész életre szóló indíttatást adott, ugyanakkor nem kevés áldozatot is kívánt azoktól az ifjaktól, akik nem riadtak vissza a reájuk váró kemény küzdelemtől, valamint a megpróbáltatásoktól sem (Jankovics J. 1993). Már maga az út is hosszú, fáradtságos és veszedelmektől terhes volt, ugyanis Magyarországról és az Erdélyi Fejedelemségből csak kerülő úton juthattak el Hollandiába a tanulni vágyó ifjak. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1628. március 7-én kelt levelében ekképpen intette Bethlen Péter kíséretét. „...Végezetre Istenre és nekünk tartozó hűségtekre obtestálunk, szerető szolgálóink, viseljétek úgy magatokat, mint hű szolgálókhoz illik; egyesek legyetek, egymással ne veszekedjétek; magatok illetlenül való viselésével az ifjúnak példát valami erkölcstelenségre ne adjatok, hanem szorgalmason vigyázzatok reá, cortesának után ne vetemedjék, boritalnak magát ne adja; egészségére, életére mint lelketekre viseljétek gondot, hogy mi is tőletek meg ne szomorítottván, jöhessetek víg orcával előnkbe, és fejedelmi kegyelmességünket árasztassuk mi is reátok....” (Sebestyén M. 1980).

Sok gondot jelentett az úton lévők számára az összegyűjtött ösztöndíjjak eljuttatása is, ahogy jól példázza a felmerülő nehézségeket az alábbi rövid levélrészlet is. Rákóczi György fejedelmet például arról értesítette egy alumnusa (támogatott diákja), hogy „remélhetetlen sok költséggel telepedék le, s az németek telhetetlen

fösvénysége mindent ára fölött ad” (Hargittay E. 1981). Gyakorta előfordult az is, hogy a szűkös megélhetéshez szükséges pénz idejében meg nem érkezett, így a diákok kénytelenek voltak tanulmányaik mellett munkát vállalni. Mivel a latin nyelvet a magyarországi iskolákban akkor még alaposabban oktatták, mint a hasonló hollandiai intézetekben, a magyar diákokat, – mint korrektorokat – szívesen alkalmazták a nyomdászok.

Az egyetemi képzés során a diákoknak időről-időre nyilvános értekezéseken kellett számot adniuk ismereteikről. Utóbb pedig egy-egy jól elkészített vitairat közreadása tette lehetővé a diákok számára, hogy a nagy nyilvánosság előtt is megköszönjék azok támogatását, aki a tanulmányaik folytatását illetve elvégzését egykoron segítették (Tonk S.–Szabó M 1993). Az officinákban megforduló tanuló ifjak akarva-akaratlanul, kapcsolatban kerülhettek olyan holland nyomdászokkal, akik közül sokan térképek kiadásában is jeleskedtek. E sajátos viszony eredménye utóbb már nem csak a nagyszámú külföldön közreadott hungarica nyomtatványban testesülhetett meg, de véleményünk szerint számottevően befolyásolta a hazánkról készített és közreadott térképek tartalmát is.

A következő mappák bemutatásával szeretnénk a hollandiai magyar peregrináció történetének kutatásával foglalkozó kollégák látókörébe e munkákat is bevenni.

A hollandiai peregrináció nyomait – véleményünk szerint –, a hazánkat ábrázoló mappákon az alábbiakban sikerült ez idáig tetten érniük.

RÉGI VÍZRAJZI ALAPOK FELHASZNÁLÁSÁVAL ÚJ TÉRKÉP KÉSZÍTÉSE

Partis Hungariae inter Tibiscum et Nigrum Chrysum. Nova et accurata descriptio. [Amsterdam cca 1658, J. Janssonius,]

Ismereteink szerint e mappa a hazánkról a legkorábban közreadott tájegység-térkép, amely a Tiszántúl területét ábrázolja a Körösök vidékéig (4. kép). E térkép vázát alkotó vízhalózat kétség kívül J. Janssonius „Hungariae” című mappájának kiagyított változata, amelyet az általunk ismeretlen készítő vagy készítőik elsősorban nagyon jó helyesírású helynévanyaggal tovább bővítettek (Plihál K. 1987).

Bármily meglepő, de címen kívül más adatot e művön nem találhatunk. Igazolhatóan első megjelenése egy Janssonius által közreadott atlaszhoz kapcsolható (Koeman 1969). Az, hogy csak a szóban forgó kiadó és örökösei munkáiban fordult elő e mappa, ez arra enged következtetni, hogy a nyomólemezzel is az ő műhelyében készülhetett, ám a kiadás költségeit valaki más vagy mások vállalták. (Janssonius örököseinek halála után e mappa nyomólemeze Peter Schenk tulajdonába ment át, s a XVIII. század első évtizedeiben az ő neve alatt került kiadásra.)

A helynevek alapján azt feltételezzük, hogy e térkép készítője a Tiszántúl területéből alaposabban ismerte Nagyvárad és Debrecen térségét, mint például Tokajt és környékét. A XVII. század ötvenes éveiben Hollandiában tanuló nagyszámú diák közül e térképet készíthette akár Borsai Ferenc is. Ő debreceni születésűnek vallotta

4. *Partis Hungariae inter Tibiscum et Nigrum Chrysum. Nova et accurata descriptio*
[Amstelodami. 1658, J. Janssonius,] OSZK TM 8 289

magát, ám iskoláit valószínűleg Nagyváradon végezhette. (E két város segítette őt külföldi tanulmányai alatt, neve öt különböző holland egyetem anyakönyvében is előfordul, ez kétség kívül arra utal, hogy komoly anyagi gondokkal nem küszködött.) Ha feltételezzük, hogy ő alkotta meg e mappát, még akkor sem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy kinek a költségén és milyen alkalomra láthatta meg e mű a napvilágot (Plihál K. 1987).

Az alábbi települések nevei más, korábban hazánkról közreadott térképeken nem fordultak elő.

Ácsi	Adam	Adony
Apagy	Árkos	Aszonyvásár
Bagamér	Bakenszeg	Bala
Beeskerk	Bélfengér	Berkesz
Besenyő	Bosany	Caba
Cheli	Csator	Csenger
Csórba	Daras	Dengeleg
Derecske	Dioszeg	Dobra

Dorog	Ecse	Edeleny
Egri	Fabjánhaza	Fejérto
Félegyháza	Felsogyores	Gavá
Gemse	Gencs	Gyarmát
Hadad	Hájó	Hatház
Herpaly	Hidas	Ibrany
Ienő	Illyefalva	Kalmare
Karasz	Kemér	Kenézlő
Kereki	Keres Nadany	Kisecsed
Kismarja	Kovácsi	Kőbólkut
Kórtvélyes	Latabar	Letlzmér
Lővő	Lugas	Mada
Madarász	Majtim	Mandok
Medys	Mekereck	Merck
Miczke	Minczent	Monostorpálgi
Nadudvar	Nagyfalu	Nagymarja
Nemethi	Ngszánto	Orviend
Ölyved	Pácza	Pálgy
Pallag	Panasz	Papnez
Pér	Pércz	Petre
Pohalom	Puljeki	Rakomaz
Ramoczahaza	Régeu	Ronto
S. Márton	S. Thomás	Sáka
Sámson	Setét tornya	Siter
Sz. Iob	Sz. Thomás	Szakáll
Száldábógy	Szalonta	Szentimre
Szoboszlo	Szőlős	Terebes
Théth	Udvari	Ujfalv
Ujvaras	Vaja	Vajda
Vaoja	Varsány	Vásárhely
Vasari hely	Vekerd	Vencsellő
Vencsellő	Vértes	Vilak

Jobb névírású helynevek

Adorjány	Angyalhaza	Angyalos
Bajom	Bekény	Beselény
Bogdany	Csongrád	Dobos
Ecsed	Esztár	Felpernye
Füred	Henczida	Icktár
Karasz	Karoly	Keleze
Keresztes	Kiskálló	Kisvárda
Kovácsház	Lakoszállás	Márkos falva

Miske	Nádudvar	Nagykállo
Nánás	Rosalý	S. Gyorgy
S. Miklos	Sadány	Sámsond
Sarkad	Solymos	Solyomku
Somlyo	Sz. Imre	Szaláncz
Szalzvar	Szamos	Szanto
Szatmár	Szeplak	Telegd
Terebes	Tokaj	Urógd
Varallya	Varsány	Varsány
Zatmárbánya	Zékelhide	

Új víznevek

Berettyo flu	Giepes lacus
Pecze	Melegpecze flu

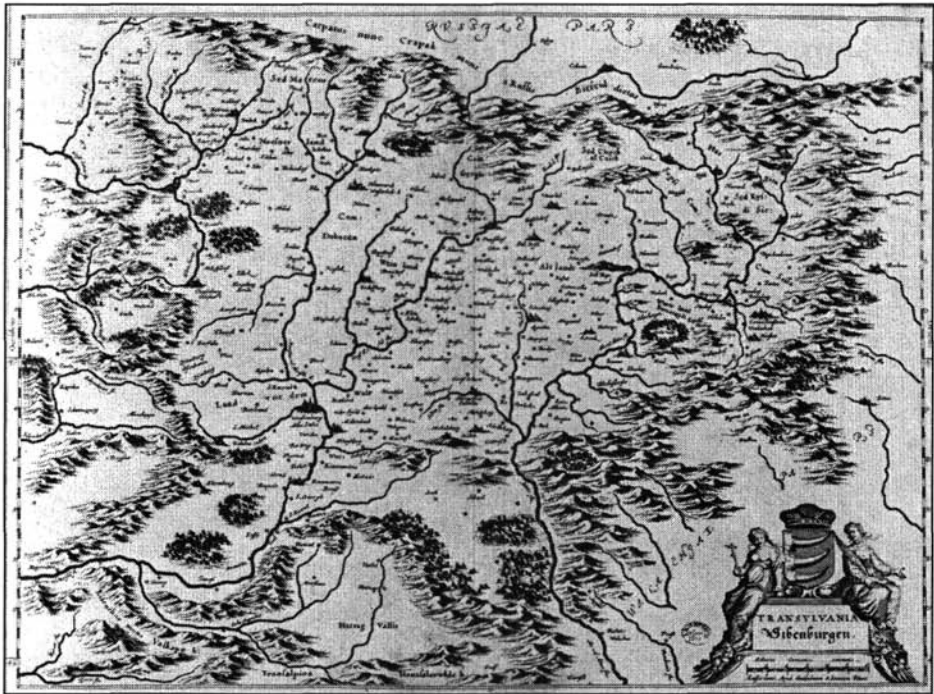
EGY MÁR KORÁBBAN KÖZREADOTT TÉRKÉP NYOMÓLEMEZÉNEK KIEGÉSZÍTÉSE

E második típusba azokat a térképek soroljuk, amelyeknek az a legfőbb jellemzője, hogy csak szűkebb területre terjedt ki a helynevek számának gyarapodása vagy azoknak jobb helyesírásúvá válása. Ez utóbbi változásoknak a felfedezése csak aprólékos kutatómunkával lehetséges. Az egyes térképeken a kiadásokra vonatkozó adatok legtöbbször semmit sem árulnak el a tartalmi változásokról. Külön gondot jelenthet még az is, hogy a XVII. századi térképkiadók a szerzői jogokat egyáltalán nem tisztelték, s kiváló ötlettel teremtettek maguk számára lehetőségek a népszerű kiadványok gyors és pontos átvételére (Plihál K. 1994).

Valószínűleg az alábbi térképek közel egy időben láthatták meg a napvilágot, ám a megjelenés sorrendje az alábbi lehetett.

Blaeu, G.–Blaeu, I.: Transilvania Sibenburgen. Amsterdam. cca 1660.

E térkép vízrajzában, méretében teljesen azonos a hasonló címen kiadott Blaeu térképpel (5. kép), s amelyet a híres amsterdami kiadó 1640-től minden e térséget bemutató atlaszában elhelyezett, ám kartusa új, a művész rajta Erdély német nevének képi megfogalmazását vetette papírra (6. kép). Feltételezéseink szerint az eredeti nyomólemez tartalmát egészítették ki új földrajzi nevekkal, a régi Báthory címert felváltották, ám a cím és a közreadó adatai változatlanok maradtak. A helynevek illetve az egyéb új földrajzi nevek írásmódja alapján mindenképpen arra kell gondolnunk, hogy e kiegészítést magyar és szász anyanyelvű személy vagy személyek végezhették. A legtöbb új településnév Székelyföldön illetve Kolozsvár és környékén fedezhető fel, ezért azt feltételezzük, hogy a fenti területekről származók lehettek azok, akik a bővítést egykoron elvégezték (7. és 8. képek). E kiadónak

5. Blaeu, G.–Blaeu, J.: *Transylvania Sibbenburgen*. Amsterdami. [1640.]
OSZK TM 4 215

igen komoly magyarországi és erdélyi kapcsolatai voltak a XVII. század folyamán. Elég itt arra utalnunk, hogy a nyomdászat műves mesterségét Tótfalusi Kis Miklós is a fenti család amsterdami műhelyében sajátította el. Ismereteink szerint számos diák nyomtatta a szóban forgó officinában vitairatát, disszertációját a XVII. század második felében. Sajnos a Blaeu család egykori irattára a tűz martalékává lett, így arról sem szerezhetünk tudomást, hogy a kiegészítő(k) ki(k) lehet(tek), de azt is homály fedi, hogy ez új mappa kiadási költségeit vajon ki viselte (Koeman 1967). Bár e mű formája, mérete arra utal, hogy atlaszlap lehetett egykoron, ám Blaeu kiadványokban a szóban forgó mappa nyomára ez idáig nem bukkantunk.

Az alábbi helynevek e mű megjelenéséig más erdélyi mappákon nem fordultak elő.

Apacza	Arany kut	Arapataka
Arkos	Ayton	Bagoitz
Bala fala	Balas falva	Barot
Benedek	Berenseif	Bikfalva
Bodola	Bogat	Bölön
Broil	Camp°. Keresztes	Campus Kenyer
Chutz	Colos	Corona

Crauo
Doboka
Eresztveny
Frata
Gidofalva
Hari
Hette
Iklođ
Kaszon
Kilien
Kokei
Kopich
Kutyfalva
Leczfalva
Magiaros
Mehes
Mirisilo
Nagylak

Csicso
Durlas
Feldoboly
Gerebenes
Gross Teufelsdorf
Hendorf
Hiduięe
Illie falva
Kertzenberg
Kinger
Komollo
Kovaszna
Kysdi
Lisznyo
Maros
Miklosuaza
Mortschelken
Pava

Dalnack
Egerpatak
Forro
Gescheyd
Gyorgy falva
Hetfalv
Ienő
Kaltprum
Kide
Kocsard
Kopez
Kovend
Kysdi Vasarhely
Madaras
Medues
Mikovara
Nagyfalv
Ratnod

6. Blaeu, G.—Blaeu, J.: Transylvania Sibenburgien
Amsterdam. cca. 1660. OSZK TM 7 335

7. Székelyföld és környéke

Blaeu, G.–Blaeu, J.: Transylvania Sibenburgen c. térképének első változatán

Rety	Rosental	Samos Uyvar
Schlatten	Sz. Benedek	Sz. Demeter
Sz. Demeter	Sz. Georg	Sz. György
Sz. Imbre	Sz. Ivan	Sz. Kiraly
Szaczva	Szamos falva	Szarhegy
Szereda	Szolnok	Szotior
Tabrisch	Tekerokut	Tevis
Tjernaton	Trurstenburg	Uyvar
Uzon	Varfalva	Veresthorn
Vertenfalva	Walderstorf	Wyvar
Zabolo		

Jobb névírású helynevek:

Band	Feleck	Felvincz
Gyresauw	Kynermetzo	Polyan
Varfalw		

8. Székelyföld és környéke

Blaeu, G.–Blaeu, J.: *Transylvania Sibenburgem c. térképén második változatán*

Egyéb földrajzi nevek:

Aranyas falu	Aranyas szeksi sedes
Blechischfeld	Com. Colos
Com. Dobacen.	Comitatus Keokkelleovara
Coronae /Nem azonos Brassóval!/ Galata mons	Fogaras földje
Kecze-ko mons olim etiam arx	Holt Maros
Mezeosegh	Kenyer flu
Orbai	Ompoly flu
	Sed Maros

Transylvania, Sibenburgem. Per Gerardum Mercatorem cum privilegio. Amstelodami, [1633.] Ioannem Janssonium

E mű (9. kép) kapott helyet a Johannes Janssonius által kiadott és e területet ábrázoló atlaszokban egészen az alábbi mappa megjelenéséig (10. kép).

Janssonius, J.: *Nova et accurata Transylvania descriptio*. Amsterdam. [1660].

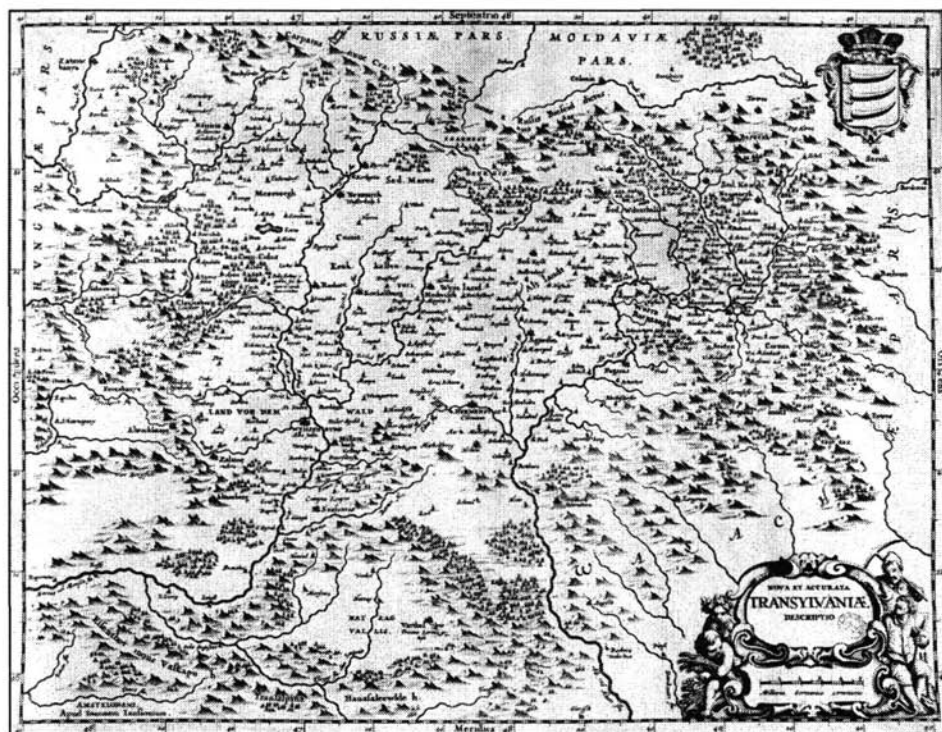
9. Transylvania, Sibenburgien. Per Gerardum Mercatorem cum privilegio Amstelodami, [1633.] Ioannem Ianssonium. OSZK TA 5 660

Janssonius új térképe Erdélyről feltehetően Nagyvárad eleste (1660. aug. 27) után készülhetett. E mappa kétséget kizáróan új nyomólemezzel került nyomtatásra. Más kiadókhöz hasonlóan Janssonius is számos magyar nyelvű munkát nyomtatott, korrektorként is szívesen alkalmazott magyar diákokat, akik latinul jobban tudtak holland társaiknál. Szerencsénkre Janssonius egykori szerződésai közül napjainkra néhány fenn maradt. Közöttük találtunk egy olyat, amely 1656. február 16-án jött létre, amelyben egy pontosan meg nem határozott feladat teljesítését vállalta Michael Tsepreghi azaz Csepreghi Mihály (Kleerkooper-Stockum 1914–1916). Ellenében a Blaeu cég által kiadott mappával, e térkép felváltotta Janssonius, illetve örökösei kiadásában közreadott nagy atlaszokban az immár „korszerűtlenné vált” Erdélyt ábrázoló lapot. E térképen a közreadó jelezte, hogy egy új kiadással állt elő, az adatok alapján bizonyos, hogy közreadásának költségét a neves amsterdami nyomdász Johannes Janssonius állta.

Az egykori janssoniusi Erdély térképéhez képest a szóban forgó mű névanyagának bővülése az alábbi módon történhetett:

a) Egyrészt e mappa készítője/szerkesztője a Blaeu cégnek már említett kiadványáról az új neveket pontosan és maradék nélkül átvette.

b) Másrészt további új, jó helyesírású helynevekkel bővítette.

10. Ianssonius, Ioannes: *Nova et accurata Transylvaniae descriptio*
Amstelodami. cca 1660, OSZK TM 4 206

Az új csak janssoniusi kiadásra jellemző helynevek is Kolozsvár környékén és a Székelyföld területén bukkannak elő, azért csak azokat a földrajzi neveket soroljuk fel, amelyek először e mappán tűntek fel egykoron (11–12. képek).

Arany	Bereczk	Betlemfalva
Brekzso	Enyed	Hiduege
Kemend	Mergenburg	Mypach
Prasmar	Rothbach	Sz. György
Turczko	Weidenbach	

Nem településnevek:

Einsidelherbirg	Farkas flu
Feketügy flu	Homorod flu
Pogan havassa m:	Sylva Soberek
Szarhely	

11. Kolozsvár és környéke a Transylvania, Sibenburgien c. térképen

Visscher, Nicolas : Regnum Hungariae in omnes suos comitatus, accurate divisum et editum per -. Amstelodami, cca 1690, Hendrik de Leth.

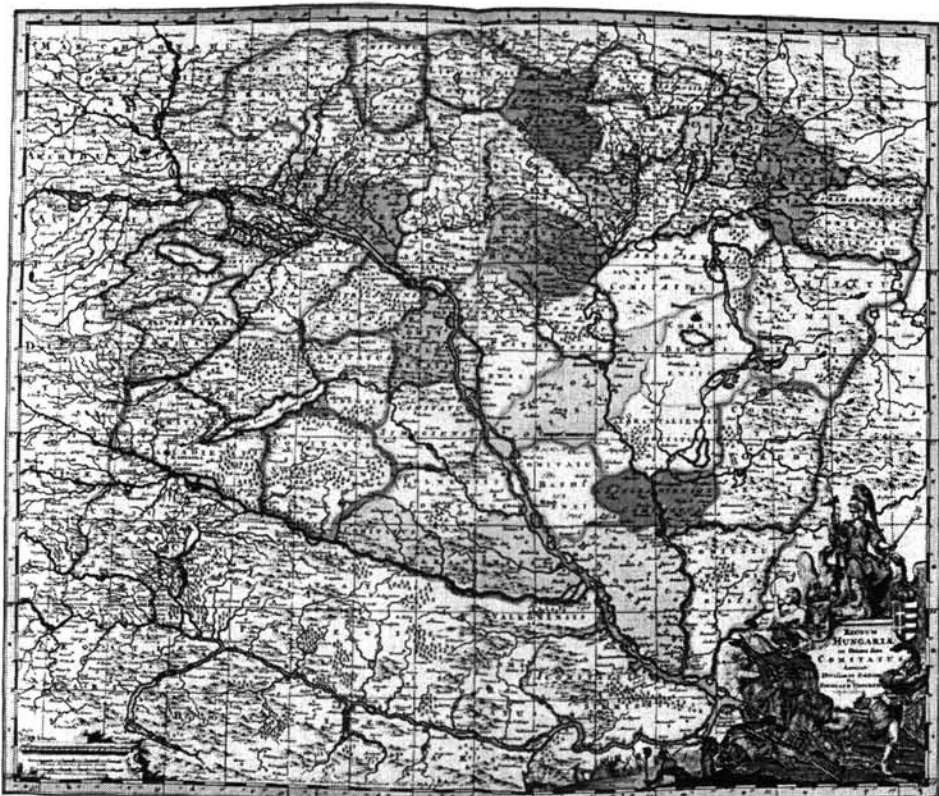
Hendrik de Leth amsterdami kiadó Nicolaus Visscher térképének első változatát használta fel saját költségén közreadott hazánkat bemutató térkép kiadásakor. Az első kiadású visscheri térkép vízrajzában és domborzatábrázolásában gyökeresen különbözött más mesterek munkáitól, ő az 1664-ben megjelent Martin Stier „Landkarte des Kö-

12. Kolozsvár és környéke
Janssonius: Nova et accurata Transylvaniae... c. térképén

nigreich Ungarn...” című térképet használta forrásul. (E kiadás az amsterdami Egyetemi Könyvtár Térképtárában található meg.) Utóbb Visscher figyelmét valaki vagy valakik felhívhatta, felhívhatták az általa használt új forrás súlyos tévedéseire, így a birtokában lévő nyomólemezeről már igyekezett maradék nélkül eltüntetni a zavaró részleteket a Duna-Tisza köze illetve a Tiszántúl domborzatábrázolásában is. E beavatkozás nyomán „felemás” térkép jött létre, amelynek a Ny-i része az új forrásra, a K-i pedig a

tradíciókra támaszkodott. (Az utólagos beavatkozás/javítás nyomait fedezhetjük fel az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában előforduló mappán.) (13. kép).

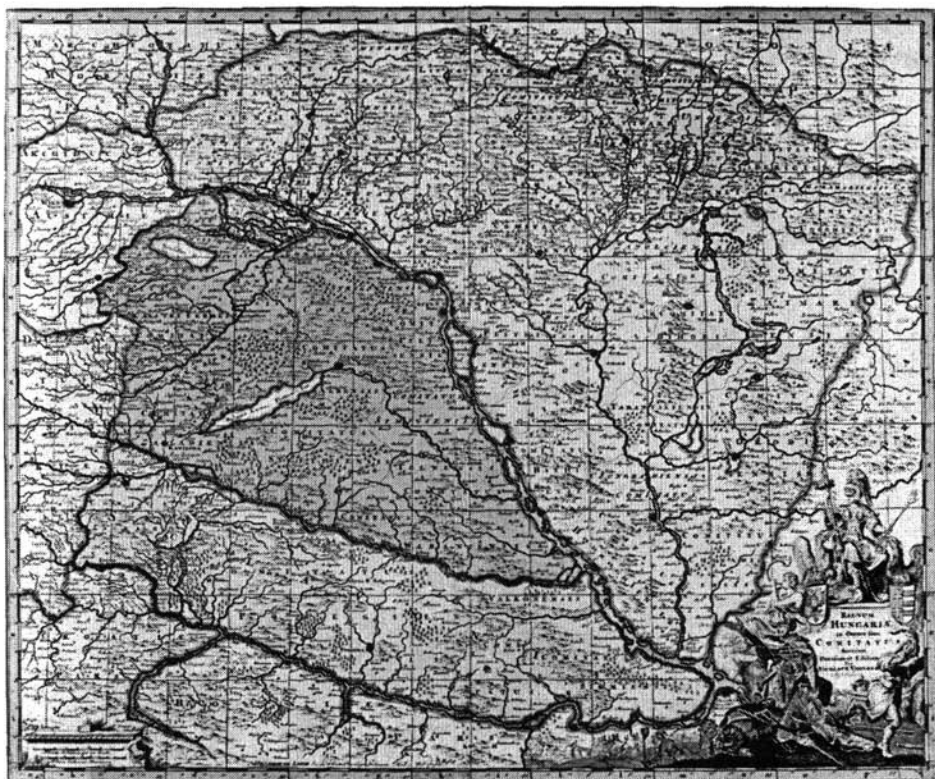

13. Visscher, N.: *Regnum Hungariae...* Amsterdam, cca 1680,
OSZK TA 351

Valószínűleg e változtatásra de Leth nem figyelt fel, így a hibás domborzatú változatot vette át (14. kép). Az általa közreadott mappán három területen találhatunk olyan településneveket, amelyek más korábban közreadott mappákon nem fordultak elő;

- a) Dunántúl É-i részén, valamint Székesfehérvár térségében,
- b) Cegléd környékén,
- c) Tiszántúlon Debrecen és tágabb környékén (15–16. kép).

E településekben csak az a közös, hogy a XVII. század utolsó évtizedeiben népes református gyülekezettel bírtak. Minden bizonnyal többen végezhettek a kiegészítést, sajnos ez idáig nem sikerült olyan atlaszra vagy más kiadványra bukkannunk, amelyben e mű előfordult volna. (Az Amsterdami Egyetemi Könyvtár Térképtárában lévő másik példány is egyedi lap.)

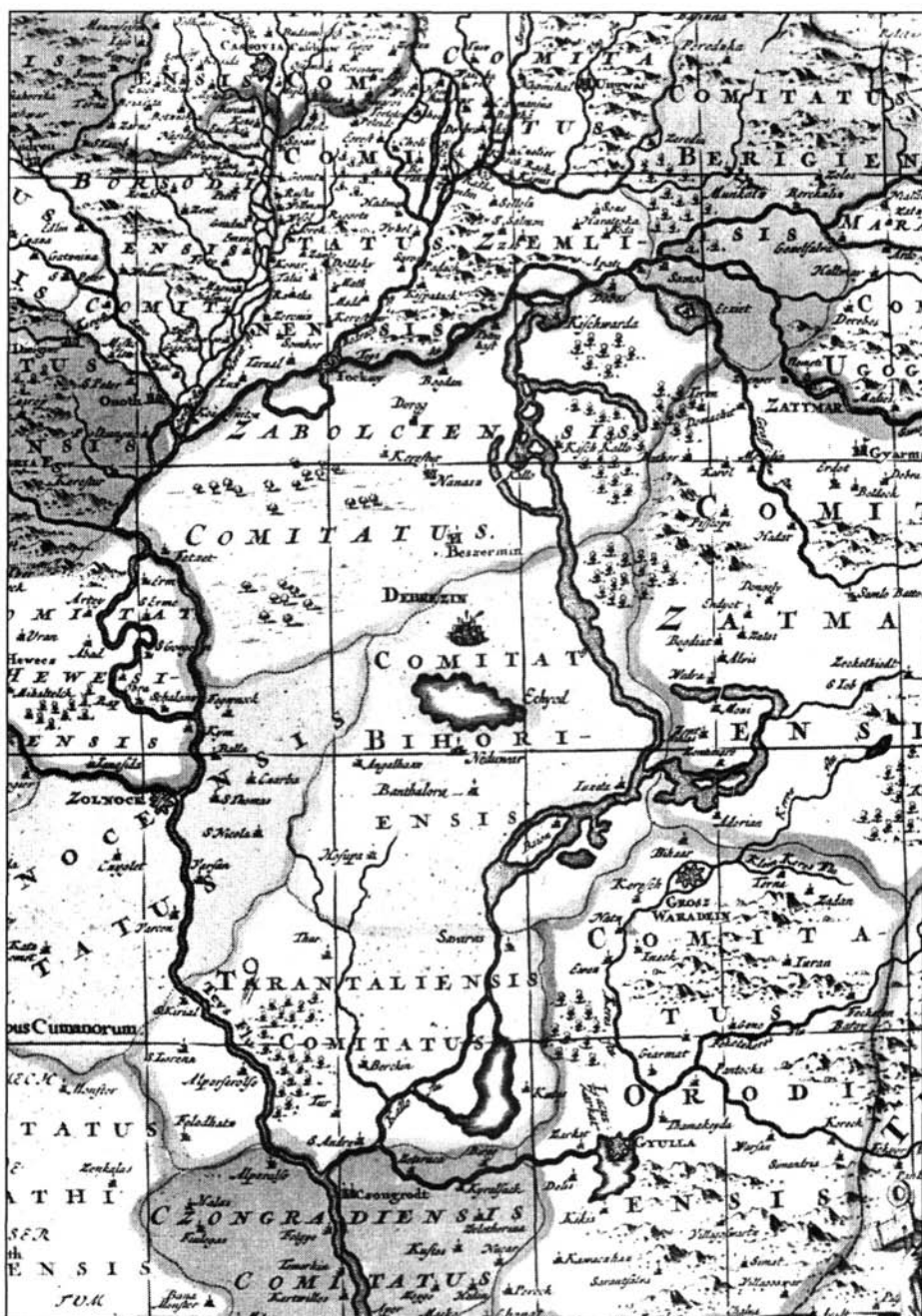

14. Visscher, N.–de Leth, A.: *Regnum Hungariae...* Amsterdam. cca 1690,
OSZK TM 24 350

De Leth-Visscher térképén előforduló új helynevek:

Acs	Bogdan	Czakvar
Czegled	Csege	Derecske
Dioszeg	Dorog	Egyek
Füred	Füzitő	Hadhaz
Hewes	Igmand	Kaba
Kocs	Korny	Körös
Löck	Mocsa	Naszály
Polgari	Sz. Mihaly	Szöny
Vereb	Vjvaros	W. Percs

A jobb névalakban előforduló nevek száma sok, így azokat külön nem is soroljuk fel.

15. Tiszántúl
 Visscher: Regnum Hungariae.... c. térképén

16. Tiszántúl
 Visscher-de Leth: Regnum Hungariae... c. térképén

Bízunk abban, hogy majdan a peregrináció kutatásának további kiteljesedésével, illetve a Magyarországról és az Erdélyi Fejedelemségről készített térképek helynévanyagát tartalmazó adatbázis teljessé válásával pontosítani tudjuk azoknak körét, akik e munkákban való részvétellel kapcsolatba hozhatók.

Reméljük, hogy e tanulmánnyal is hozzájárulhattunk ahhoz, hogy változzon az a korábban is említett egyoldalú térképtörténeti értékelés, amely már oly hosszú ideje jellemzi a magyar kartográfia-történeti szakirodalmunkat (Jóó I.–Raum F. 1990).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Binder P. (1976): Utazások a régi Európában. Peregrinációs levelek, útleírások és útinaplók. (1580–1709). Válogatta... – Bukarest.
- Hargittay E. (1981): Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század)... sajtó alá rendezte... – Bp., 1981.
- Jóó I.–Raum F. (1990) A magyar földmérés és térképészet története. 1. és 2. fejezet. Első kötet A. Főszerk.: – Bp.
- Kathona G. (1979): A debreceni és sárospataki tanulók részvétele a hollandiai és angliai peregrinációban 1623-tól 1711-ig. = Theológiai Szemle, 89–94 l.
- Kleerkooper, M. M.–van Stockum, W. P. (1914–1916) : Del Boekhandel te Amsterdam. Amsterdam.
- Koeman, C. (1967): Atlantes Neerlandici. Vol. I. Amsterdam.
- Koeman, C. (1969): Atlantes Neerlandici. Vol. II. Amsterdam.
- Kovács J. L. (1993): Nyugat-magyarországi diákok peregrinációja XVI–XVII. századi német egyetemeken. = In Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Bp.–Szeged.
- Nagy G. (1985): Fejezetek a magyar református egyház 17. századi történetéből. Bp.
- Plihál K. (1987): A Tiszántúl térképe a XVII. századból. – Geodézia és Kartográfia. 39. évf. 1. sz. 48–53. l.
- Plihál K. (1994): Térképnyomtatás fém lemezzel. = Geodézia és Kartográfia, 46. évf. 5–6. sz. 283–291 l.
- Sebestyén M. (1980): Bethlen Gábor levelek. Válogatta... – Bukarest.
- Tonk S.–Szabó M. (1993): Erdélyiek egyetemjárása a középkor és a kora újkor folyamán. = In Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. Bp.–Szeged.
- Waczulik M. (1984): A táguló világ magyarországi hírmondói. Szerk.:... Bp.
- Zumthor, P. (1985): Hollandia hétköznapi Rembrandt korában. Bp.

DIE ERINNERUNG AN DIE UNGARISCHE PEREGRINATIO NACH HOLLAND AUF LANDKARTEN

K. PLIHÁL

Unter den Landkarten des königlichen Ungarn und des Fürstentums Siebenbürgen finden sich viele, deren Namensmaterial vom irgendjemand erweitert wurde. Aufgrund der Schreibweise dieser Ortsnamen kommt man zu der Schlußfolgerung, daß diese Ergänzungen nur von Personen stammen können, welche die betreffenden Gebiete sehr gut kannten. Zwei charakteristische Typen dieser Landkarten lassen sich unterscheiden:

a) Auf Mappen mit alter hydrographischer Basis tauchen fast ausschließlich neue Orts- und geographische Namen auf. Eine solche ist z. B. „Partis Hungariae inter Tibiscum et Nigrum Crisum“ (s. Abb. 4).

b) Korrektur bzw. Erweiterung eines Details kleineren Umfanges auf einer schon bekannten und sogar mehrere Ausgaben erlebten Landkarte mit neuen Namen in sehr guter Rechtschreibung (s. Abb. 6, 10 und 14).

Aus dem königlichen Ungarn haben – nach unseren gegenwärtigen Kenntnissen – an den verschiedensten holländischen Universitäten und Akademien zwischen 1623 und 1711 959 Personen studiert, wogegen wir die Zahl der aus dem Fürstentum Siebenbürgen dahingelangten Studenten noch nicht kennen. Die seit der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts aus beiden erwähnten Gebieten peregrinierenden Jünglinge (in erster Linie reformierter Konfession) besuchten gerne die verschiedenen Universitäten und Akademien des damals in Europa die schnellste Entwicklung erlebenden Holland. Diese geistige Verbindung war für das Fürstentum Siebenbürgen besonders wichtig, das aufgrund seiner spezifischen politischen Situation mit der westlichen Hälfte Europas vor allem auf diese Weise enge Kontakte unterhalten konnte. Im Laufe ihrer Studien mußten die Studenten – eventuell auch mehrmals – an öffentliche Diskussionen teilnehmen, deren Stoff sie auch im Druck erscheinen zu lassen bestrebt waren. Andererseits stockte vielmals auch die Sendung der für das Studium notwendigen Gelder, so daß die mit guten lateinischen Sprachkenntnissen ausgerüsteten Jünglinge häufig in Druckereien als Korrektoren arbeiteten. Dabei hatten sie Gelegenheit, mit Druckern zusammenzukommen, die auch mit der Herstellung und Herausgabe von Landkarten beschäftigt waren. Vermutlich haben derartige Begegnungen ebenfalls bei der Entstehung der betreffenden Landkarten Pate gestanden.

Wir haben die Hoffnung, mit Hilfe vorliegender Studie den mit der Geschichte der Peregrination befaßten Forschern solche Ausgaben in ihren Gesichtskreis gerückt zu haben, die ihrer Aufmerksamkeit bisher entgangen sind.